

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора
Ямненко Тетяни Михайлівни
на дисертацію Старущенко Ярослава Володимировича на тему: «Правові
засади запобігання відмивання коштів отриманих від обігу віртуальних
активів», подану на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 081 «Право»

Актуальність теми дисертації зумовлена необхідністю теоретико-правового осмислення та вдосконалення механізмів запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, у сфері обігу віртуальних активів. Динамічний розвиток цифрових фінансових технологій та поширення блокчейн-рішень спричиняють трансформацію фінансових відносин, водночас формуючи нові ризики використання віртуальних активів у протиправних цілях.

Специфічні характеристики віртуальних активів, зокрема децентралізований характер функціонування, транскордонність операцій та ускладнена ідентифікація учасників, істотно обмежують ефективність традиційних механізмів фінансового контролю. За таких умов вітчизняна нормативно-правова база, яка перебуває на стадії становлення, потребує системного вдосконалення та гармонізації з міжнародними стандартами.

Незважаючи на наявність наукових напрацювань у сфері протидії легалізації доходів, проблематика правового регулювання обігу віртуальних активів залишається недостатньо комплексно дослідженою.

Отже, тема дисертаційної роботи Старущенко Ярослава Володимировича є актуальною, науково обґрунтованою та такою, що має важливе теоретичне і практичне значення.

Роботу виконано в межах науково-дослідної роботи Держбюджетної (кафедральної) науково-дослідної роботи № 53-2022_/_13.01.02_ за темою: «Людиноцентричність публічного права України» (державний реєстраційний

номер 0124U003363), що додатково засвідчує її значущість та відповідність пріоритетним напрямам наукових досліджень.

Аналізуючи дослідження, слід зазначити, що дисертант опрацював значну кількість наукових праць та нормативно-правових актів (208 найменувань, з них – 72 іноземними мовами). Структура роботи, що складається зі вступу, трьох розділів та семи підрозділів, побудована логічно, відповідає меті та поставленим завданням. Аналіз основного змісту роботи дає підстави стверджувати, що Я. В. Старушенко успішно реалізував заплановане дослідження.

У першому розділі дисертації автором здійснено комплексний теоретико-правовий аналіз сутності відмивання коштів як багатоетапного протиправного процесу, обґрунтовано його соціально-економічну природу та ключові ознаки. Запропоновано авторське визначення поняття «відмивання коштів» із урахуванням операцій з віртуальними активами, а також розкрито правову природу віртуальних активів і їх місце у системі фінансових правовідносин. Окрему увагу приділено сучасним викликам, пов'язаним із використанням віртуальних активів у процесах легалізації доходів, та визначено основні напрями вдосконалення національної системи фінансового моніторингу.

У другому розділі дисертації автором обґрунтовано організаційно-правові засади функціонування системи фінансового моніторингу, зокрема запропоновано класифікацію її суб'єктів та визначено їх функціональну роль. Розроблено підходи до вдосконалення інформаційної взаємодії між суб'єктами фінансового моніторингу та правоохоронними органами, акцентовано на необхідності впровадження ризик-орієнтованого підходу та методичного забезпечення. Доведено значення правових інструментів адміністративного контролю у підвищенні ефективності протидії відмиванню коштів у сфері віртуальних активів.

У третьому розділі дисертації автором проаналізовано зарубіжний досвід правового регулювання у сфері запобігання відмиванню коштів, отриманих від обігу віртуальних активів, та визначено можливості його імплементації в

Україні. На цій основі сформульовано практичні рекомендації щодо вдосконалення національного законодавства, розвитку інституційної спроможності, впровадження сучасних технологічних інструментів моніторингу та посилення міжнародної співпраці. Обґрунтовано необхідність комплексного підходу до формування ефективної системи протидії відмиванню коштів у цифровому фінансовому середовищі.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків. Обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій забезпечено коректним використанням системного та інституціонального підходів, а також низки загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання.

Інформаційну базу дослідження становлять Конституція України, міжнародно-правові акти, закони України, акти Президента України та Кабінету Міністрів України, інші підзаконні нормативно-правові акти з питань правових засад запобігання відмивання коштів, отриманих від обігу віртуальних активів.

Джерелами інформації також слугували теоретичні та методичні розробки вітчизняних і зарубіжних учених, матеріали науково-практичних конференцій, ресурси мережі Інтернет та власні наукові публікації автора.

Достовірність отриманих результатів засвідчується публікаціями у фахових виданнях України, апробацією наукових здобутків на науково-практичних конференціях і круглих столах.

Основні наукові результати, одержані автором, та їх новизна полягає у поглибленні знань, підходів для розуміння сутності правових засад запобігання відмивання коштів, отриманих від обігу віртуальних активів на основі комплексного аналізу наявних наукових і нормативних джерел.

Найбільш вагомими науковими результатами дисертації, що характеризують її новизну, є:

вперше:

- запропоновано авторське визначення поняття «відмивання коштів» із включенням операцій з віртуальними активами як окремого предмета правового

регулювання та визначено, що відмивання коштів – це комплекс умисних дій, що полягають у перетворенні, переміщенні, приховуванні чи маскуванні походження, місця розміщення, переміщення, належності або форми активів, здобутих злочинним шляхом, з метою надання їм легального вигляду, уникнення виявлення та забезпечення подальшого їх використання в економічному чи фінансовому обігу, включаючи операції з традиційними та віртуальними активами у національному та транскордонному масштабі;

- на комплексному рівні аргументовано, що відмивання коштів, у тому числі отриманих від обігу віртуальних активів, становить багатовимірне соціально-економічне явище, що поєднує правові, фінансові та технологічні аспекти і вимагає міждисциплінарного підходу до запобігання, розкрито нове бачення цього феномена не лише як юридичного правопорушення, а як системного виклику національній безпеці та економічній стабільності, який підриває принципи доброчесності, прозорості та справедливості у фінансових відносинах;

- виокремлено та обґрунтовано характерні ознаки відмивання коштів у контексті цифрової економіки, серед яких: складність і непрозорість фінансових потоків; відсутність економічно логічної мотивації окремих операцій; застосування багаторівневих транскордонних схем із залученням фіктивних структур та офшорних юрисдикцій; маніпуляції як з готівковими, так і з безготівковими активами; використання інструментів анонімізації та криптографічних технологій для приховування походження коштів;

- запропоновано авторське визначення категорії «*віртуальні активи*», яке враховує їхню цифрову природу, економічну функцію та потенційні ризики для публічного інтересу, а саме віртуальні активи – це цифрові об'єкти, що мають економічну цінність, функціонують у цифровому середовищі, є об'єктом правовідносин та вимагають спеціального правового режиму у зв'язку з їх комплексною природою, високою оборотоздатністю, відсутністю єдиного емітента та можливістю використання у протиправних цілях;

- сформульовано концепцію інтегрованої системи протидії відмиванню доходів у сфері віртуальних активів для України, що передбачає: уніфікацію визначення поняття «*віртуальний актив*» у всіх нормативно-правових актах; повну імплементацію принципів FATF та положень Регламенту ЄС MiCA; створення єдиної електронної інфраструктури моніторингу та аналізу транзакцій з віртуальними активами; запровадження підвищених стандартів прозорості та ідентифікації учасників ринку; налагодження системного міжнародного співробітництва з обміну інформацією;

- доведено доцільність розробки методичних рекомендації щодо вдосконалення процедур інформаційної взаємодії між суб'єктами фінансового моніторингу та правоохоронними органами в процесі запобігання відмиванню коштів отриманих від обігу віртуальних активів з урахуванням ризик-орієнтованого підходу, що забезпечує більш ефективне запобігання відмивання коштів;

- запропоновано розглядати класифікацію спеціально уповноважених суб'єктів фінансового моніторингу у сфері запобігання відмиванню коштів отриманих від обігу віртуальних активів, як п'ятирівневу модель, яка виділяє центральні координуючі органи, оперативно-аналітичні підрозділи, контролюючі установи, міжвідомчі агентства та ризик-орієнтовані структури, що дозволяє оптимізувати взаємодію між суб'єктами, підвищити швидкість реагування на підозрілі операції та ефективність оцінки ризиків;

удосконалено:

- класифікацію форм взаємодії суб'єктів фінансового моніторингу на організаційну та правову, що дозволяє чіткіше окреслити механізми обміну інформацією, проведення спільних нарад, оперативних заходів та укладання адміністративних договорів в процесі запобігання відмиванню коштів отриманих від обігу віртуальних активів;

- обґрунтування принципів взаємодії суб'єктів фінансового моніторингу як систему базових положень, що відображають закономірності розвитку

фінансово-моніторингових відносин і визначають сутність взаємозв'язків між учасниками процесу запобігання відмиванню коштів отриманих від обігу віртуальних активів;

- концептуальні підходи до електронної взаємодії між суб'єктами первинного фінансового моніторингу та Державною службою фінансового моніторингу, що враховують сучасні нормативно-правові зміни та впровадження е-кабінету, що підвищує ефективність інформаційного обміну та контроль за фінансовими операціями в процесі запобігання відмиванню коштів отриманих від обігу віртуальних активів;

набуло подальшого розвитку:

- наукові підходи до систематизації та функцій правових інструментів з урахуванням специфіки цифрових фінансових інструментів;

- узагальнення ефективних практик створення єдиних наглядових органів, впровадження міжнародних стандартів та цифрових рішень для автоматизованого виявлення підозрілих операцій, що забезпечує підвищення ефективності національних систем регулювання та інтеграцію України у глобальну фінансову безпеку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес та можуть бути використані в таких напрямках: *науково-дослідній діяльності* – висновки та пропозиції щодо встановлення особливостей правових засад запобігання відмивання коштів, отриманих від обігу віртуальних активів; *правотворчій діяльності* – у процесі підготовки пропозицій щодо внесення змін до чинного законодавства України щодо забезпечення ефективності правових засад запобігання відмивання коштів, отриманих від обігу віртуальних активів; *правозастосовній діяльності* – для вдосконалення правових засад запобігання відмивання коштів, отриманих від обігу віртуальних активів; *навчальному процесі* – під час викладання студентам закладів вищої освіти дисциплін «Фінансове право», «Адміністративне право», «Правові спори в сучасній науці і

практиці», «Правове регулювання управління сучасних фінансів», «Правові засади децентралізованих фінансів та віртуальних активів» у процесі підготовки підрозділів підручників і навчальних посібників із відповідного навчального курсу, а також статей та наукових повідомлень.

Оцінка ідентичності анотації та основних положень дисертації. Аналіз змісту анотації та основних положень тексту дисертації Я.В. Старушенка свідчить про ідентичність у частині формулювання мети, об'єкта, предмета, завдань, положень новизни, а також висновків до розділів і загальних висновків. Зміст анотації відображає інформацію про методологію дослідження, способи аргументації положень та стисло викладені основні ідеї роботи. Анотація не містить даних, які були б відсутні в роботі. Дисертація оформлена відповідно до вимог чинного законодавства України.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. За результатами аналізу дисертаційної роботи та публікацій автора порушень академічної доброчесності не виявлено.

Повнота викладення наукових положень, висновків і результатів в опублікованих працях та особистий внесок здобувача. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано у 8 наукових працях, зокрема: у 4 статтях у наукових фахових виданнях України за напрямом з якого підготовлено дисертацію та у 4 тезах доповідей за матеріалами науково-практичних конференцій і круглих столів.

Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням автора. Основні ідеї та розробки, викладені в роботі, зокрема ті, що визначають її наукову новизну та практичне значення результатів, отримані здобувачем особисто. Конкретний внесок автора у виконання дослідження відображено у списку публікацій.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація Я.В. Старушенка за рівнем наукової новизни, змістом, логікою викладу матеріалу,

узагальненнями, висновками та пропозиціями є завершеним науковим дослідженням і відповідає спеціальності 081 «Право».

Робота написана державною мовою з дотриманням наукового стилю та використанням спеціальної термінології. За своєю структурою й оформленням дисертація відповідає вимогам наказу МОН України від 12 січня 2017 року № 40. Виклад матеріалу загалом є обґрунтованим, розділи дисертації пов'язані між собою, висновки і пропозиції випливають зі змісту роботи та отриманих здобувачем результатів. Авторські положення і наукові розробки, пропозиції та рекомендації, наведені в дослідженні, деталізовані дисертантом і переважно доведені до можливості практичного застосування.

Отже, тема дослідження, його мета, предмет і об'єкт, перелік поставлених та розв'язаних завдань, положення наукової новизни, загальні висновки автора та обсяг опублікованих праць відповідають чинним нормативним вимогам до наукових робіт такого рівня.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Дисертаційна робота Я.В. Старуценка заслуговує позитивної оцінки. Водночас доречно акцентувати увагу на таких зауваженнях. А саме:

1. У методах дослідження автор перелічує лише загальнотеоретичні методи (діалектичний, аналіз і синтез, порівняльно-правовий тощо) та вказує, що емпіричною базою слугують дані про стан правового регулювання. У роботі відсутнє статистичний аналіз, кейси конкретних схем відмивання або порівняльної оцінки ефективності різних підходів, тому зроблені висновки ґрунтуються переважно на нормативних джерелах і логічних міркуваннях.

2. У п. 3.1 Зарубіжний досвід правового регулювання запобігання відмиванню коштів отриманих від обігу віртуальних активів дисертант Старуценко описує підходи лише окремих країн ЄС, зокрема Мальти, Польщі та Естонії, але у роботі майже не аналізується досвід інших ключових юрисдикцій (США згадується лише побіжно, а підходи Швейцарії, Японії, Сінгапуру чи Гонконгу взагалі відсутні). Така вибіркковість не дозволяє комплексно оцінити

різноманітність моделей регулювання та обрати найбільш ефективні рішення для української системи.

3. Автор формулює власне визначення віртуальних активів як «цифрових об'єктів, які мають економічну цінність, функціонують у цифровому середовищі, можуть бути об'єктом правовідносин та потребують спеціального правового режиму». Таке визначення широке і не розмежовує різні види активів (платіжні та інвестиційні токени, стейблкоїни, NFT, утилітарні токени тощо), що важливо для точного визначення ризиків і застосування приписів MiCA та FATF. Відсутність класифікації може ускладнити практичне застосування запропонованих рекомендацій.

4. У висновках дисертації серед пріоритетних заходів зазначено «чітке регулювання діяльності децентралізованих платформ і DeFi-сервісів». Водночас аналіз власне DeFi-платформ, DAO, смарт-контрактів, mixers/tumblers та інших інструментів децентралізованих фінансів практично відсутній, не розглядаються особливості AML-контролю в DeFi-середовищі та не пропонується конкретних механізмів їх правового регулювання. Тому рекомендації щодо DeFi виглядають декларативними.

5. Автор пропонує класифікувати спеціально уповноважених суб'єктів фінансового моніторингу на п'ять рівнів (центральні координуючі органи, оперативно-аналітичні підрозділи, контролюючі установи, міжвідомчі агентства та ризик-орієнтовані структури). Проте не доведено, чому саме така ієрархія є оптимальною, не порівнюються альтернативні моделі та не аналізується, чи не призведе вона до дублювання повноважень або збільшення адміністративного навантаження. Для переконливості пропозиція потребує глибшого теоретичного та практичного обґрунтування.

Проте висловлені зауваження мають рекомендаційний характер, не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації та можуть бути враховані автором в подальшій науковій роботі.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Старуценка Ярослава Володимировича на тему «Правові засади запобігання відмивання коштів отриманих від обігу віртуальних активів» є самостійним, завершеним науковим дослідженням. У роботі наведено теоретичне узагальнення, розроблено наукові положення та отримано нові наукові результати, що в сукупності розв'язують наукове завдання, яке полягає в поглибленні знань, підходів для розуміння сутності правових засад запобігання відмивання коштів, отриманих від обігу віртуальних активів на основі комплексного аналізу наявних наукових і нормативних джерел. Відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами), та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор – Старуценко Ярослав Володимирович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фінансового права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Тетяна ЯМНЕНКО

